

„STUDIA I MATERIAŁY”, t. 10
W BOJU I NA PARADZIE
HUSARIA RZECZYPOSPOLITEJ W XVI–XVII W.

Redakcja naukowa
Zbigniew Hundert, Tomasz Mleczek

*CHORĄGIEW HUSARSKA
STANISŁAWA I MICHAŁA WARSZYCKICH
W LATACH 1676–1697*

*THE HUSSAR BANNER
OF STANISŁAW AND MICHAŁ WARSZYCKI
IN 1676–1697*

MAREK WAGNER

Słowa klucze:

Magnateria, patronat wojskowy, biografistyka wojskowa

Marek Wagner
Warszawa

CHORĄGIEW HUSARSKA STANISŁAWA I MICHAŁA WARSZYCKICH *w latach 1676–1697*

Genealogia wojskowa wbrew utartym poglądom nie zajmuje się opisem i analizą rodzinnych koneksji żołnierzy, lecz rodowodami i dziejami jednostek wojskowych na przestrzeni wieków i stanowi jedną z nauk pomocniczych historii wojskowej. Wyjaśnia ona okoliczności powstania – genezę jednostki, jej podległości organizacyjne, nazwę i organizację, obsadę kadrową i skład osobowy, uzbrojenie, umundurowanie, symbolikę oraz szlak bojowy, a zatem elementy składające się na historię i tradycję jednostki.

W literaturze, zwłaszcza angielskiej i amerykańskiej, ale także rosyjskiej, francuskiej i szwedzkiej tego rodzaju badania były prowadzone w XVIII i XIX w., stąd tak wiele publikacji źródłowych i monografii wybranych jednostek wojskowych chronologicznie sięgających nawet XVI w.

Natomiast dorobek polskiej literatury nie jest zbyt bogaty, przynajmniej dla okresu nowożytnego. Na uwagę zasługuje znakomita, choć przestarzała publikacja Bronisława Gembarzewskiego o rodowodach pułków polskich w latach 1717–1831¹. Zawiera ona uporządkowaną wiedzę na temat jednostek polskiego wojska w tym okresie i składa się z kilku części, w których opisano genezę (okoliczności utworzenia), stanowiska (zakwaterowania), komendantów (także szefów i dowódców) oraz bitwy i potyczki poszczególnych dywizji, brygad i pułków.

Dla 2. połowy XVII w. możemy wymienić zaledwie kilka takich pozycji. W 1981 r. Eugeniusz Janas i Lech Wasilewski dokonali analizy struktur dwóch chorągwi husarskich Stanisława Potockiego oraz Władysława Myszkowskiego w latach 1648–1667², w 1983 r. Mirosław Nagielski opi-

¹ B. Gembarzewski, *Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r. 1717 do r. 1831*, Warszawa 1925.

² E. Janas, L. Wasilewski, *Społeczne aspekty rozwoju husarii w latach 1648–1667 na przykła-*

sał dwie chorągwie husarskie Jana Kazimierza oraz Aleksandra Hilarego Połubińskiego w latach 1648–1666³, a w 2017 r. Andrzej Adam Majewski zajął się chorągwią husarską wspomnianego marszałka wielkiego litewskiego w latach 1670–1675⁴.

Do tego nurtu badań historyczno-wojskowych należą również prace Zbigniewa Hunderta o husarii koronnej w latach 1672–1676⁵, o chorągwi jazdy koronnej hospodara wołoskiego w latach 1673–1676⁶ i o chorągwiach petyhorskich w latach 1673–1683⁷, a także publikacja Mirona Kosowskiego o chorągwiach wołoskich w 2. połowie XVII w.⁸, nadto Nagielskiego o królewskiej chorągwi tatarskiej⁹ i o jednostkach arkebuzerskich (rajterskich) w połowie XVII w.¹⁰ oraz publikacja źródłowa Bartosza Staręgowskiego dotycząca chorągwi arkebuzerskiej braci Piłgowskich w 1651 r.¹¹.

Dla jednostek zaciągu cudzoziemskiego brakuje podobnych badań. Tylko regimenty gwardii królewskiej Wazów doczekały się rzetelnej analizy pióra Nagielskiego¹², z kolei frejkompania piechoty szefostwa Franciszka Denhoffa zyskała ciekawe spojrzenie na jej „swawole” w końcu XVII w.¹³.

dzie chorągwi hetmana wielkiego koronnego Stanisława Potockiego i wojewody sandomierskiego Władysława Myszkowskiego, SMHW, t. 33, 1981, s. 65–112.

³ M. Nagielski, *Chorągwie husarskie Aleksandra Hilarego Połubińskiego i króla Jana Kazimierza w latach 1648–1666. Przyczynek do badań składu społecznego wojska polskiego w połowie XVII wieku*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 15, 1983, s. 77–137.

⁴ A.A. Majewski, *Chorągiew husarska marszałka wielkiego litewskiego Aleksandra Hilarego Połubińskiego w latach 1670–1675*, w: *Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej. Prace ofiarowane Profesorowi Mirosławowi Nagielskiemu*, red. K. Bobiatyński i in., 2017, („Biblioteka Epoki Nowożytnej”), z. 5, s. 405–420.

⁵ Z. Hundert, *Husaria koronna w wojnie polsko-tureckiej 1672–1676*, Oświęcim 2012; *idem*, *Chorągiew husarska Jana Sobieskiego w latach 1673–1676*, w: *Spes in virtute salus in victoria*, red. J. Gładysz, D. Lipska, A. Gładysz, Lublin–Zabrze 2013, s. 115–136.

⁶ Z. Hundert, *Chorągiew jazdy hospodara multańskiego (wołoskiego) Konstantego Șerbana w wojsku koronnym w latach 1673–1676*, „Studia Orientalne”, t. 2, 2013, s. 191–210.

⁷ Z. Hundert, *Kilka uwag na temat chorągwi petyhorskich w wojskach Rzeczypospolitej w latach 1673–1683*, w: *W panczeru przez wieki*, red. M. Baranowski, A. Gładysz, A. Niewiński, Oświęcim 2014, s. 136–149.

⁸ M. Kosowski, *Chorągwie wołoskie w wojsku koronnym w II poł. XVII wieku*, Zabrze 2009.

⁹ M. Nagielski, *Chorągiew nadworna tatarska JKMci pod komendą Bohdana Kińskiego*, w: *Świat historyka. Studia ofiarowane prof. Janowi Tyszkiewiczowi*, red. M. Nagielski, G. Rostkowski, Pułtusk 2016, s. 255–267.

¹⁰ M. Nagielski, *Organizacja rajtarii i arkebuzerii koronnej w XVII wieku*, w: *Organizacja armii w nowożytnej Europie. Struktura – urzędy – prawo – finanse*, red. K. Łopatecki, Zabrze 2011, s. 197–215.

¹¹ B. Staręgowski, *Rejestry chorągwi arkebuzerskiej braci Jarosza (Hieronima) i Krzysztofa Piłgowskich z 1651 r. Edycja źródłowa*, „Annales UMCS”, t. 70, sectio F, 2015, s. 127–134.

¹² M. Nagielski, *Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy (1648–1668)*, Warszawa 1989.

¹³ P. Gąsiorowska, *Samowole i swawole żołnierzy frejkompanii Franciszka Teodora Denhoffa w dobrach klarysek krakowskich pod koniec XVII w.*, „Hereditas Monasteriorum”, t. 3, 2013, s. 143–154.

Na temat dragonii koronnej ostatnio ukazały się dwa artykuły Marka Wagnera¹⁴.

Pomimo tak zarysowanej problematyki „biografii” jednostek wojskowych w armii koronnej w XVII w. nadal brakuje naukowych monografii o historii czy tradycji wielu chorągwi i regimentów koronnych i litewskich w dobie Wazów i królów rodaków.

Celem artykułu jest odtworzenie rodowodu oraz dziejów chorągwi husarskiej Stanisława i Michała Warszyckich w latach 1676–1697, a zatem za panowania Jana III Sobieskiego¹⁵.

DOKUMENTACJA

Podstawą zorganizowania chorągwi husarskiej był list przypowiedni, który wystawiała kancelaria królewska, a rejestry popisowe sporządzali na początku kwartału służby zazwyczaj dowódcy chorągwi, wyszczególniając w nich nazwiska towarzyszy z liczbą koni w pocztach. Na podstawie tychże dokumentów komisje i trybunały skarbowe opracowywały wykazy należności finansowych jednostek i wojska¹⁶.

Dysponujemy w miarę pełną dokumentacją dla lat 1673–1679¹⁷, jednak dla okresu po 1683 r. wspomniana dokumentacja nie jest już tak obfita. W wielu zasobach rękopiśmiennych odnajdziemy jedynie pojedyncze rejestry popisowe chorągwi jazdy. Należy tutaj wymienić akta grodzkie¹⁸, nadto gromadzące dokumentację archiwa hetmańskie¹⁹, a także szlacheckie archiwa rodzinne²⁰. Typowym przykładem jest *silva rerum* rodziny Dobińskich herbu Rola (Trąby), gdzie m.in. Krzysztof (1660–1718), przyszły porucznik jazdy, także chorąży gostyniński, zgro-

¹⁴ M. Wagner, *Formacje dragońskie armii koronnej w czasach Jana III Sobieskiego. Lata 1667–1696*, w: *Do szarży marsz, marsz...* Studia z dziejów kawalerii, red. A. Smoliński, t. 5, Toruń 2014, s. 105–145; *idem*, *Frejkompania dragońska artylerii koronnej w końcu XVII wieku. Z dziejów modernizacji wojska polskiego w dobie Jana III Sobieskiego*, w: *Modernizacja życia społeczno-gospodarczego i politycznego na ziemiach polskich*, red. J. Cabaj, K. Maksymiuk, D. Wereda, Siedlce 2017, s. 22–34.

¹⁵ Dokumentacja chorągwi Warszyckich z lat 1674–1679: AGAD, ASW, dz. 85, sygn. 112, k. 160–177, sygn. 114, k. 124–132 oraz z 1681 r.: BN, rkps 6643, s. 271–274.

¹⁶ J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965.

¹⁷ Hundert, *Husaria koronna...*, *passim*.

¹⁸ Zob. np. AGAD, Sieradz: grodzkie, relacje, sygn. 50 k. 520 (chorągiew husarska Wojciecha Urbańskiego z 1685 r.) i ANK, Kraków: grodzkie, relacje, sygn. 108, k. 404–404 v. (chorągiew husarska Jana Andrzeja Morsztyna z 1679 r.).

¹⁹ Zob. np. B Czart., rkps 2650, *Rejestry popisowe chorągwi jazdy z lat 1690–1726 w archiwum hetmańskim Sieniawskich*.

²⁰ Zob. np. B Oss., rkps 11906/III (Archiwum Wodzickich) i LNNBU, F. 4 (Archiwum Baworowskich), op. 1, rkps 246: *Rejestry popisowe chorągwi husarskich Potockich i Sobieskich z lat 1670–1696*.

madził znaczącą dokumentację rękopiśmienną, m.in. rejestry popisowe chorągwi Warszzyckich, w której był towarzyszem jazdy w 1681 r.²¹.

Listy przypowiednie, rejestry popisowe oraz rachunki stanowią podstawowy zasób dokumentacyjny jednostek wojskowych, określane zwykle jako akta chorągwi. Niestety, w polskich archiwach i bibliotekach nie zachowało się zbyt wiele dokumentacji jednostek wojskowych, a dla chorągwi jazdy koronnej przykładowo odnotujemy trzy takie akta – chorągwi pancernej Stanisława Koniecpolskiego z 1667 r.²², petyhorskiej Jerzego Karola Chodkiewicza z lat 1673–1691²³ i pancernej Józefa Karola Lubomirskiego z lat 1697–1701²⁴.

SZEFOWIE JEDNOSTKI

Warszyscy herbu Abdank, wywodzący się z Warszyc i Białej (w powiecie łęczyckim), należeli do bardzo zamożnej i wpływowej magnaterii o dawnych tradycjach wojskowych. Ród Warszzyckich osiadł w Łęczyckiem, Sieradzkim i Krakowskim, lecz posiadał majątki i godności również w innych województwach koronnych.

Stanisław (1599–1681) był synem Andrzeja, podkomorzego sieradzkiego, i Katarzyny Rokszzyckiej. W młodości studiował na uniwersytetach w Ingolstadt i Bolonii, a po powrocie do kraju poświęcił się działalności publicznej. Już od 1630 r. pełnił urząd wojewody mazowieckiego, był także elektorem w 1632 i 1648 r., nadto deputatem na Trybunał Koronny (1639/1640) – to dzięki pokrewieństwu z prymasem Maciejem Łubieńskim. W latach 1649 i 1651 walczył z Kozakami i Tatarami, w 1651 r. otrzymał nominację na kasztelanie krakowską. Podczas potopu został stronnikiem Jana Kazimierza i wspierał formacje królewskie w walce z wojskami szwedzkimi, lecz w trakcie rokосу Jerzego Lubomirskiego stał już na czele zbuntowanej szlachty małopolskiej. Po abdykacji króla poparł wybór Michała Korybuta (w 1669 r.) oraz Jana III Sobieskiego (w 1674 r.), po czym wycofał się z aktywnego życia publicznego.

W 1632 r. ożenił się z Heleną, córką Konstantego Wiśniowieckiego. Z tego związku miał syna Jana Kazimierza i dwie córki: Teresę Jadwigę i Annę. Po raz drugi wstąpił w związek małżeński w 1661 r. – poślubił Teodorę Bełżecką, nie pozostawił jednak potomstwa. Z powodu ciężkiej choroby swego syna Stanisław uznał Michała jako nieписanego, ale

²¹ BN, rkps 6643, *Rejestry popisowe chorągwi husarskiej Michała Warszzyckiego z 1681 r.*, s. 271–274.

²² B Oss., rkps 2119/I – tutaj *Rejestr spraw kompaniej*.

²³ ANK, AMCh, sygn. 132 – tutaj *Akta chorągwi*.

²⁴ WBPL, rkps 1030 – tutaj *Papiery chorągwi*.

1. Stanisław Warszycki, kasztelan krakowski w latach 1651–1681. Chorągiew husarską utrzymywał od 1676, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego

faktycznego następcę. Zmarł 25 stycznia 1681 r. na zamku w Pilicy i został pochowany w podziemiach kaplicy NMP na Jasnej Górze, tam też znajduje się jego tablica nagrobna²⁵.

Stanisław Warszycki był bardzo zamożny, posiadał dwa starostwa (piotrkowskie i krzepickie), a także ponad 50 miast, miasteczek i wsi pozyskanych w wyniku odziedziczenia, wiana ślubnego oraz transakcji finansowych, m.in. miał przynoszące ogromne zyski kopalnie srebra koło Olkusza. Nie szczędził wydatków na potrzeby wojskowe i kościelne, wspierał zakony i klasztory oraz krakowskich studentów²⁶.

Posiadał pewną wiedzę wojskową, o czym świadczy fakt ufortyfikowania zamków – Dankowa, Pilicy, Ogrodzieńca i Łodygowic. Wielokrotnie dowodził oddziałami nadwornymi i pospolitego ruszenia, skutecznie zwalczając wojska moskiewskie, kozackie i szwedzkie. Po zniszczeniach wojennych odbudował swe majątki ziemskie, budował m.in. kanały, stawy i cegielnie, rozwijał rzemiosło i handel, doprowadzając do znacznego wzbogacenia się rodu Warszyckich²⁷. W 1666 r. zyskał już opinię „człowieka starego i do wojny nieco sposobnego, pierwszego jednak w Polsce senatora”²⁸.

Michał Warszycki (ok. 1630–1697) był synem Aleksandra, również podkomorzego sieradzkiego, i Zofii z Walewskich. W młodości zapewne uczył się w kolegium jezuickim²⁹ i niewątpliwie uczestniczył w potopie (1655–1660) jako towarzysz jazdy w dywizji regimentarza Stefana Czarneckiego. W 1661 r. otrzymał godność miecznika łęczyckiego, którą piastował aż do 1680 r.

W latach 1660–1667 nadal brał udział w ówczesnych wojnach z Moskwą i Kozaczyzną oraz Tatarami jako towarzysz jazdy, bywał także posłem na sejmy Rzeczypospolitej, a wreszcie w 1681 r., po śmierci Stanisława, przejął jego chorągiew husarską i był jej rotmistrzem do 1697 r.

Kolejne godności przyniosły Warszyckiemu rządy Jana III. W 1681 r. został mianowany miecznikiem koronnym, a w 1684 r. uzyskał intratne starostwo piotrkowskie (posiadał je do śmierci). W 1693 r. na rzecz syna Stanisława zrzekł się urzędu miecznika, ale otrzymał wówczas godność wojewody sandomierskiego. Zmarł 10 maja 1697 r. w Częstochowie.

W 1660 r. ożenił się ze swoją kuzynką Anną Warszycką, córką kasztelana Stanisława, ponieważ jego dzieci nie miały potomstwa. Z tego małżeństwa urodziło się dwóch synów – Stanisław (późniejszy miecznik

²⁵ I. Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007, s. 157–159.

²⁶ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 9, opr. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1842, s. 240–241.

²⁷ B. Dybaś, *Fortece Rzeczypospolitej. Studium z dziejów budowy fortyfikacji stałych w państwie polsko-litewskim w XVII wieku*, Toruń 1998, s. 105–107, 195, 200.

²⁸ M. Jemiołowski, *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, opr. J. Dziegielewski, Warszawa 2000, s. 363.

²⁹ Może o tym świadczyć łaciński podpis rotmistrza złożony w 1681 r. w aktach grodzkich: ANK, Kraków: grodzkie, relacje, sygn. 459, s. 142.

koronny) oraz Jerzy (wojewoda łęczycki), i dwie córki – Teresa (żona Jana Odrowąża Pieniążka, wojewody sieradzkiego) i Teofila (żona Jana Męcińskiego, starosty wieluńskiego).

Michał Warszycki niewątpliwie miał doświadczenie wojskowe. Wydał się, iż polegało ono głównie na dowodzeniu chorągwią jazdy w „ucie-raniu się” z Moskwą, Kozakami, Tatarami i Turkami (np. w 1683 r.). Herbarze określają go pułkownikiem, jednak nie znajduje to potwierdzenia w źródłach, a w 1697 r. nie odnajdziemy Michała w gronie wyższej kadry oficerskiej³⁰.

GENEZA JEDNOSTKI

Bazą organizacyjną chorągwi husarskiej była jednostka kozacka (później pancerna) Stanisława Warszyckiego, istniejąca w kompucie koronnym od czwartego kwartału 1673 r., ponieważ poprzednia chorągiew (funkcjonująca od 1660 r.) została całkowicie zniesiona w bitwie z Kozakami i Tatarami w grudniu 1666 r., w starciu zbrojnym z dywizją regimentarza Sebastiana Machowskiego nad Bohem pod Brahiłowem³¹.

Chorągiew pancerna kasztelana krakowskiego powstała w 1673 r., jako dymowa województwa krakowskiego, zapewne z wykorzystaniem jednostek nadwornych Warszyckiego. Posiadamy bowiem informacje, że w 1666 i 1672 r. wystawił on dwie chorągwie kozackie, także jednostki piechoty niemieckiej i polsko-węgierskiej³². Chorągiew pancerna, licząca etatowo 100 koni, zwykle obejmowała 75–98 koni, posiadała poczet rotmistrza (8–12 koni), porucznika (3 konie) i niekiedy chorążego (3 konie). Przeważały poczty 3-konne (12–24), ale również 2-konne (5–10), przy niewielkiej liczbie 1-konnych, a wszystkich towarzyszy obliczamy na 20–30 w zależności od kwartału służby. Chorągiew, prócz „sztabu”, miała muzykę i cyrulika, a niekiedy kapelana.

Porucznikiem chorągwi był po 1673 r. Jarosz (Hieronim) Lipiński. Niestety, nazwiska chorążego nie znamy, deputaci zaś to Stanisław Stokowski i Mikołaj Badowski. Wśród towarzyszy jazdy spotykamy nazwiska m.in. Stokowskich, Dyakowskich, Kątskich, Jerliczów, Łempickich, Zubów, Solskich, Koryckich i Badowskich, głównie szlachtę krakowską, sieradzką i łęczycką³³.

³⁰ J. Wojtasik, *Podhajce 1698*, Warszawa 1990, s. 130.

³¹ Wimmer, *Wojsko polskie...*, s. 149.

³² M. Nagielski, *Druga wojna domowa w Polsce. Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy*, Warszawa 2011, s. 297 (w tym np. chorągiew hajduków, która liczyła 200 ludzi, z sześcioma działami polowymi).

³³ Hundert, *Husaria koronna...*, s. 120 i 216 (zwłaszcza przyp. 209 i 210).

Zachowane rejestry popisowe chorągwi pancernej Stanisława, która organizacyjnie należała do pułku jazdy hetmana wielkiego koronnego Dymitra Wiśniowieckiego, zawierają prócz stałych elementów także adnotacje dotyczące kwaterowania jednostki i jej działań bojowych w latach 1674–1676.

2. Rejestr popisowy chorągwi husarskiej Stanisława Warszyckiego w okresie służby 1 listopada 1676 – 31 stycznia 1677, z adnotacją, gdzie jednostka stała w okresie zimowym, AGAD, ASW

Sporządzający rejestry popisowe zapisywali szczegóły „szlaku bojowego” swojej chorągwi, odnotowując ćwierci służby wojskowej, a także określając je nazwami poszczególnych kampanii albo najważniejszych bitew, obozów czy kwater. Dobrym przykładem tych informacji będą rejestry popisowe chorągwi pancernej Stanisława Warszyckiego z 1674 r., w których pisarz (może porucznik?) zapisywał bieżące wydarzenia związane z działalnością jednostki. Oto dwa takie przykłady: w kwartale rozpoczętym 1 sierpnia 1674 r.: „W tej ćwierci z jmp. kawalerem [maltańskim Hieronimem Augustynem Lubomirskim – przyp. M.W.] chodziliśmy podjazdem pod Łabuń i Połonne, w Lachowcach zastawiwszy wozy, a tam popisywał chorągiew naszą, kiedy deputowaliśmy po te pieniądze do Żółkwi, stamtąd *recta* poszliśmy do obozu, przejmując króla jmści, kiedy pod Bar podstępował i tam *feliciter* odebrawszy [żołd] ruszymy

się w Ukrainę”³⁴. W ćwierci liczonej od 1 listopada 1674 r. zapisał także: „W tej ćwierci stanąwszy z królem jmścią w Ukrainie staliśmy pod Glińcami, a stamtąd rozdano nam konsystencyje, nasza tedy chorągiew w Rachnach na konsystencji stanęła”³⁵.

W zapiskach dotyczących drugiego kwartału 1676 r. odnajdziemy interesującą nas informację, że „w tej ćwierci na konsystencji w Grybowie [ob. miasto koło Nowego Sącza – przyp. M.W.] stojąc, po ciężkich pracach, cokolwiek folgi mieliśmy, stamtąd bez wszelakich skarg za wolą ks. jmści [hetmana wielkiego koronnego Dymitra Wiśniowieckiego – przyp. M.W.] poszliśmy do Brzeżnicy [ob. wieś koło Tarnowa – przyp. M.W.] i tam usarską przyjęliśmy służbę *ex consensu* całej Rzeczypospolitej”³⁶.

Pozostawiamy ten cytat bez komentarza, problem „pohusarzenia” został bowiem już bardzo dokładnie opisany w literaturze, a historycy dokonali analizy procesu organizacyjnego zmiany chorągwi pancernych na husarskie także w omawianym okresie³⁷.

LICZEBNOŚĆ I ORGANIZACJA

Ogólna liczebność chorągwi husarskiej szefostwa Michała Warszyckiego w latach 1683–1696 była zmienna. Możemy wyróżnić kilka okresów. W latach 1683–1687 jej stan liczbowy wahał się od 120 do 150 koni, a momentem przełomowym był drugi kwartał 1687 r., kiedy spadł on do ponad 90 koni i wyjątkowo składał się etatowo z 120 koni. Natomiast w latach 1690–1696 chorągiew sporadycznie liczyła 90–100 koni, a zazwyczaj niewiele ponad 70 stawek żołdu, czyli ok. 60 żołnierzy.

Z kolei według rejestrów popisowych chorągwi husarskiej Warszyckich z 1681 r. składała się ona z pocztu rotmistrza (10 koni), porucznika (3 konie) i chorążego (3 konie), odnotowano obecność muzyki i cyrulika, lecz bez kapelana. Trzynastu spośród towarzyszy jazdy posiadało pocztę 3-konne i również 13 – pocztę 2-konne. Razem chorągiew liczyła 65 koni towarzyskich i 16 koni „sztabowych” (ogółem 81 stawek żołdu).

W królewskich czy magnackich chorągwiach husarskich poczet rotmistrza liczył zazwyczaj 16–18 stawek żołdu, a nawet 24 konie, ale zdarzały się także odstępstwa od reguły. Oto przykład chorągwi królewicza Jakuba Sobieskiego z 1692 r.: „Poczet pański, koni 12, pułkownik koni 1,

³⁴ AGAD, ASW, dz. 85, sygn. 112, k. 162 v.

³⁵ *Ibidem*, k. 163 v.

³⁶ *Ibidem*, k. 168 v. (autorem notatki był zapewne porucznik Jarosz Lipiński).

³⁷ Hundert, *Husaria koronna...*, s. 256–258.

chorąży koni 2, kapelan karmelita, dobosz, trębacze, cyrulik Andrzej Żybułtowski”³⁸, jednak rzadko identyfikowano nazwiska pomocniczych członków „sztabu” jednostki.

TOWARZYSZE HUSARSCY

Porucznikiem chorągwi był Jarosz (Hieronim) Lipiński herbu Poraj, który pochodził z rodziny szlacheckiej osiadłej w powiecie chęcińskim, pisał się „z Lipna”, był synem Marcina i jego trzeciej żony Katarzyny Babskiej, miał brata Walentego. Służbę w armii koronnej rozpoczął od stażu towarzyskiego już w latach 60. XVII w., w kampanii chocimskiej 1673 r. zaś był porucznikiem chorągwi kozackiej Mikołaja Tarły, kasztelanica przemyckiego, w latach ok. 1674–1681 – chorągwi pancernej, a następnie husarskiej Stanisława Warszyckiego. W kampanii wiedeńskiej 1683 r. jako porucznik dowodził chorągwią husarską Michała Warszyckiego. Swoją funkcję pełnił do kampanii mołdawskiej w 1686 r., po czym zastąpił go Krzysztof Chełmski³⁹.

W 1676 r. był łowczym braclawskim. Jeszcze w 1666 r. otrzymał przywilej na wykup wójtostwa w Korycianach. W 1674 r. pokwitował z nieznaney sumy Jana Babskiego, a w 1677 r. Wiśniowieckich z 8 tys. zł. W 1676 r. zakupił od Rafała Leszczyńskiego wieś Dmitrów Mały w województwie sandomierskim, w 1678 r. od Marcina Korycińskiego dobra Lasochów i Wiśnicz ulokowane w powiecie chęcińskim, w 1683 r. od Kazimierza Siedliskiego tamtejsze wsie: Ludynię i Cząstków.

Jarosz Lipiński zmarł po 1686 r., z żony Katarzyny Guttyter (siostry Mikołaja i Stefana) zostawił trzy zamężne córki – Annę Dembińską, Mariannę Bronicką i Barbarę Orłowską oraz syna Floriana, majora polskiego wojska i łowczego braclawskiego, dziedzica wspomnianych majątków ziemskich. Jarosz – podobnie jak cała rodzina Lipińskich – był powiązany z kościołem parafialnym w Rozprzy (powiat piotrkowski), gdzie w 1677 r. ufundował srebrną połączoną koronkę na obraz Najświętszej Marii Panny, którą wykonał ceniony złotnik piotrkowski Wojciech Brydak⁴⁰.

Na podstawie rejestrów popisowych z 1 maja i 1 sierpnia 1681 r. możemy zidentyfikować następujących towarzyszy (w porządku alfabetycznym)⁴¹:

³⁸ LNNBU, F. 4, op. 1, rkps 246, k. 29.

³⁹ Z. Hundert, *Porucznicy husarii koronnej w kampanii mołdawskiej 1686 r.*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, 2019, nr 104, s. 61–79.

⁴⁰ M. Wagner, *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 1, Oświęcim 2012, s. 173.

⁴¹ Informacje biograficzne o towarzyszach jazdy zebrano na podstawie słowników biograficznych oraz dostępnych herbarzy, spisów urzędników, a także innych materiałów drukowanych.

Badowski Mikołaj herbu Poraj
Badowski (bez imienia) herbu Poraj
Błaszewski herbu Oksza (?)
Błaszewski (drugi) herbu Oksza (?)
Borzobohaty herbu Jelita
Dobiński Krzysztof herbu Rola (1660–1718), działacz sejmików
krakowskich, cześnik i łowczy gostyniński, porucznik jazdy,
mąż Marianny Łodzińskiej
Garnkowski Wojciech herbu Poraj
Gołuchowski Jan Michał (?) herbu Leliwa, skarbnik dobrzyński
w 1685 r., mąż Elżbiety Tęgoborskiej
Guttyter (Dobrodziejski) Mikołaj herbu własnego, syn Jerzego,
brat Stefana, Jana oraz Katarzyny, podstoli latyczowski, towa-
rzysz królewskiej chorągwi husarskiej i rotmistrz chorągwi
husarskiej utworzonej w garnizonie Okopów Świętej Trójcy
w latach 1693–1694⁴²
Guttyter (Dobrodziejski) Stefan herbu własnego, syn Jerzego, brat
Mikołaja, Jana i Katarzyny, mąż Anny Karsznickiej
Hryniewicki Jan (?) herbu Przegonia
Jerlich Jan (?) herbu Lis
Korycki herbu Ciołek
Koszkowski Jan (?) herbu Dołęga
Łaziński (Łazieński) herbu Jastrzębiec
Łempicki Adam herbu Junosza, syn Jana (?), brat Rafała, towa-
rzysz chorągwi pancерnej Stanisława Mariusza Jaskólskiego
w 1673 r.
Łempicki Rafał herbu Junosza, syna Jana (?)
Łowicki (Łowiecki) Aleksander herbu Ostoja, horodniczy kijow-
ski, towarzysz jazdy (?), mąż Marianny Tatomir
Orzechowski Jan (?) herbu Oksza, towarzysz chorągwi pancерnej
w 1670 r.
Solski herbu Poraj
Stokowski Stanisław herbu Drzewica, porucznik chorągwi pan-
cernej Hieronima Lubomirskiego w 1676 r.
Stokowski Jerzy (?) herbu Drzewica
Tęgoborski Stanisław (?) herbu Szreniawa z Krzyżem
Zateyski herbu nieznanego
Złotolewski herbu nieznanego
Złotowski herbu własnego

⁴² J.J. Sowa, „Ludzie niezwalczeni”. *Rejestry chorągwi jazdy autoramentu narodowego w Okopach św. Trójcy, 1693–1695*, w: *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, t. 2, red. Z. Hundert, Oświęcim 2013, s. 259–299.

Zub herbu Prawdzic

Żabiński Jan (?) herbu Łódzia, elektor Jana III w 1674 r.

Żeliński Samuel (?) herbu Prawdzic (może kapitan armii koronnej w 1697 r.).

Ogółem zidentyfikowano 29 towarzyszy jazdy (w tym 24 nazwiska), którzy stanowili podstawę naszych badań. Dodajmy, że z powodu posiadania tylko dwóch rejestrów popisowych chorągwi husarskiej nie możemy dokonać wielu pogłębionych analiz jej struktur militarnych, dotyczących np. kwestii długości służby wojskowej czy mobilności zawodowej towarzyszy jazdy.

W znanych chorągwiach husarskich z połowy XVII w. odsetek najdłużej (od roku do 5 lat) służących towarzyszy wynosił 50,3% (chorągiew Władysława Myszkowskiego) i 55,3% (chorągiew Stanisława Potockiego) wszystkich badanych, natomiast pozostałe struktury mieściły się w granicach 5–37 i 5–21% wszystkich towarzyszy⁴³. Dla porównania, w chorągwi husarskiej Połubińskiego (1648–1653) odsetek towarzyszy służących rok był najwyższy i wynosił 45%, a służących 2–3 lata odpowiednio 16,2 i 18,7%. Z kolei najniższy odsetek (6,2–7,5%) odnotowali towarzysze służący powyżej 4 lat we wspomnianej jednostce. Podobne dane odnajdziemy w królewskiej chorągwi husarskiej Jana Kazimierza (1655–1666). Tutaj również największy odsetek towarzyszy służył rok (ponad 48%), ale równie długo służyli oni 2–5 lat (ok. 25%), stosunkowo mniej (12–14%) posiadający staż bojowy 6–10 lat i powyżej 10 lat służby⁴⁴. W chorągwi husarskiej Jana Sobieskiego (1673–1676) duży odsetek (56,4%) towarzyszy służył 3–9 lat, mniejszy (29,5%) w kategorii do 2 lat, a najmniejszy (14,1%) nawet ponad 10 lat⁴⁵. Podaliśmy tylko kilka wybranych przykładów, ponieważ do bardziej rzetelnych wniosków możemy dojść na podstawie większej liczby przebadanych chorągwi w dłuższych przedziałach czasowych.

Więcej możemy powiedzieć o strukturach społecznych, majątkowych oraz terytorialnych w odniesieniu do podkomendnych Warszzyckich w ich chorągwi husarskiej, gdyż wszyscy wymienieni towarzysze jazdy wywodzili się z rodzin szlacheckich. W dwóch przypadkach (Zateyski, Złotolewski) nazwiska tychże wojskowych nie figurują w dostępnych herbarzach, jednak fakt ten nie zaprzecza ich szlacheckości, ponieważ pochodzili z rodzin o niskim statusie społecznym i majątkowym.

Jedynie bracia Mikołaj i Stefan Guttyterowie mieli pewne kłopoty ze swym klejnotem szlacheckim, który rodzina pozyskała jeszcze w XVI w.

⁴³ Janas, Wasilewski, *Společné aspekty...*, s. 96–97.

⁴⁴ Nagielski, *Chorągwie husarskie...*, s. 102–104.

⁴⁵ Hundert, *Chorągiew husarska...*, s. 125–126.

Jerzy wraz z trzema synami w 1686 r. zostali pozwani o bezprawne posługiwanie się herbem, lecz godności ziemskie tego pierwszego w latach 1690–1691 wskazują, że proces sądowy zakończył się oddaleniem oskarżenia, a więc sukcesem tej zasłużonej rodziny o wojskowych tradycjach.

Przyjmujemy zatem 100-procentowy odsetek pochodzenia szlacheckiego w grupie towarzyszy husarskich, natomiast w odniesieniu do ich pochodzenia terytorialnego, to większość wywodziła się z województw: krakowskiego (10 towarzyszy), łęczyckiego, sieradzkiego (6), podlaskiego (4) i wielkopolskiego (3); również po 1–2 z Rusi, Podola, Wołynia i Litwy (przy 2 żołnierzach o nieznanym pochodzeniu terytorialnym). Takie preferencje są dość łatwe do wyjaśnienia – znaczna część towarzyszy była powiązana z Krakowskiem ze względu na kasztelanę Stanisława, ale także z Łęczykiem i Sieradzkim z powodu urzędów ziemskich czy sieci związków majątkowych obu Warszyckich (Stanisława i Michała).

Na podstawie rejestrów popisowych możemy pokusić się również o próbę określenia statusu majątkowego wymienionych rodzin szlacheckich. Pierwszą grupę (poczty 3-konne) stanowili bogatsi towarzysze: Stokowscy, Badowscy, Błeszewscy, Zubowie, Tęgoborscy, Żabińscy, Jerliczowie, Łempiccy, Dobińscy i Guttyterowie, do drugiej zaś zaliczymy uboższych towarzyszy z pocztami 2-konnymi.

Możemy także dokonać identyfikacji kręgów klientalnych dowódców wielu chorągwi jazdy w XVII w., o czym przekonał nas Majewski, który badał grupę towarzyszy husarskich chorągwi Połubińskiego w latach 1673–1674⁴⁶. Autor artykułu skrupulatnie ustalił imiona i nazwiska 47 towarzyszy, podał ich podstawowe dane biograficzne, a przede wszystkim określił powiązania klientalne tych żołnierzy ze swym szefem – marszałkiem wielkim litewskim⁴⁷.

W swoich badaniach Majewski potwierdził powiązania między pozycją szefa chorągwi w hierarchii społecznej a statusem jego towarzyszy kawalerii, ponieważ „sława i urzędy” rotmistrza „przyciągały do niego osoby bardziej znaczące”⁴⁸, czyli stojące wysoko w hierarchii nie tylko społecznej i majątkowej, ale również zawodowej (wojskowej).

Nietrudno na tej podstawie opisać model patron-klient w odniesieniu do rodu Warszyckich. Jego fundamentem była niezamożna szlachta krakowska, rzadziej sieradzka i łęczycka, dość często zmieniająca miejsce zamieszkania na terenach Korony. Dobrym przykładem był m.in. Krzysztof Dobiński, towarzysz husarski, który już w 1683 r. wygłosił

⁴⁶ Majewski, *Chorągiew husarska...*, s. 405–419.

⁴⁷ Nagielski, *Chorągwie husarskie...*, s. 134–136.

⁴⁸ Majewski, *Chorągiew husarska...*, s. 415.

moowę na pogrzebie zmarłej w Krakowie Anny Warszyckiej, córki Stanisława i żony Michała⁴⁹.

Wśród 29 towarzyszy jedynie 3–4 awansowało do godności urzędniczych (Dobiński, Gołuchowski, Guttyter, Łowicki) o dość niskim statusie ziemskim i także w innych częściach Korony. Kolejnych 5–6 towarzyszy reprezentowało rodzinne tradycje wojskowe (Dobiński, Łowicki, Łempicki, Orzechowski, także Stokowski). W większości badanych przypadków należeli oni do niezbyt zamożnych rodów szlacheckich. Wydaje się, że jedynie ok. 12–15% owych towarzyszy husarskich osiągnęło wyróżniający się status społeczny (godności urzędnicze, nadania ziemskie, koligacje rodzinne).

Na przykład dla chorągwi husarskiej Stanisława Jana Jabłonowskiego w latach 1673–1676 otrzymaliśmy następujące struktury – zdecydowanie (78,5%) przeważali towarzysze pochodzący z województwa ruskiego, kolejne grupy (odpowiednio 8,9 i 6,1%) to towarzysze z Mazowsza i krakowskiego. Około 97% była to szlachta średnia, stąd blisko 15–20% wywodziło się przysłych oficerów wojska polskiego, a ok. 60% towarzyszy husarii Jabłonowskiego uzyskało różnego rodzaju godności i urzędy oraz nadania ziemskie⁵⁰.

Przywiązanie towarzyszy jazdy do swojego szefa było widoczne także w chorągwiach husarskich Połubińskiego i Jana Kazimierza – odpowiednio 19% i 31,5% towarzyszy pochodziło ze średniej i drobnej szlachty osiadłej w województwie nowogródzkim (zwłaszcza w powiecie słonimskim), ponadto 11% i 15,8% z województwa mazowieckiego. Wśród towarzyszy husarskich w chorągwiach obu szefów wielu doszło do godności ziemskich lub nadań majątkowych. W jednostce królewskiej odsetek ten wynosił 43,4%, a u marszałka litewskiego 24,3% wszystkich towarzyszy⁵¹.

W chorągwi husarskiej Jana Sobieskiego, hetmańskiej oraz królewskiej w latach 70. XVII w., większość towarzyszy wywodziła się z dość zamożnej szlachty osiadłej w województwach ruskim (27%) i sandomierskim (18%), przy niewielkich odsetkach szlachty pochodzącej z innych ziem dawnej Rzeczypospolitej⁵². Odsetki te były również zbliżone do identycznych struktur zidentyfikowanych w dwóch kolejnych husarskich chorągwiach królewskich – królewicza Jakuba w latach 1678–1688 i Jana III w latach 1688–1696⁵³.

⁴⁹ Druk: Kraków 1683, k. 10 (z herbem rodziny i genealogią zmarłej).

⁵⁰ M. Wagner, *Dwór hetmana Stanisława Jabłonowskiego w końcu XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe WSRP w Siedlcach”, nr 45: *Historia*, z. 2, 1996, s. 34–35.

⁵¹ Nagielski, *Chorągwie husarskie...*, s. 80–93, 109–137.

⁵² Hundert, *Chorągiew husarska...*, s. 126–127.

⁵³ B Oss., rkps 11906/III, t. 1, *Rejestry popisowe chorągwi husarskiej Jakuba Sobieskiego i Jana III Sobieskiego z lat 1678–1696*, k. 81–240.

Warto zwrócić uwagę na aspekty genealogiczne rejestrów popisowych chorągwi jazdy. W wielu bowiem przypadkach określają one kilka zasadniczych zjawisk. Po pierwsze – wojskowe tradycje rodzinne, po drugie – potwierdzone koligacje rodowe.

Odnotaliśmy aż pięć przypadków służby wojskowej braci albo bliskich krewnych (Badowscy, Bleszewscy, Guttyterowie, Łempiccy i Stokowscy), co świadczy o tym, że blisko 30% towarzyszy husarskich Warszyckiego torowało w ten sposób drogę kariery członkom swych rodzin. Koligacje stanowiły równie istotny element awansu społecznego i zawodowego wśród towarzyszy jazdy. Zidentyfikowaliśmy dwa takie przypadki – porucznik Jarosz Lipiński poślubił Katarzynę Guttyter, natomiast Jan Michał Gołuchowski – Elżbietę Tęgoborską, a więc siostry innych towarzyszy jazdy. Występowanie koligacji rodzinnych w chorągwi husarskiej Warszyckich nie było zatem tak powszechne jak tradycja rodzinnej służby wojskowej. Duże braki w archiwum magnackim pozwalają jednak tylko na zasygnalizowanie opisywanego problemu badawczego dla środowiska klientalnego Warszyckich w 2. połowie XVII w.⁵⁴

Na podstawie badań struktur chorągwi Jana Kazimierza i Połubińskiego w latach 1648–1666 Nagielski doszedł do wniosku o istnieniu określonych „rodzin husarskich”, których członkowie kultywowali tradycje służby wojskowej w tym właśnie rodzaju kawalerii dawnej Rzeczypospolitej⁵⁵. Jestem przekonany o słuszności tego poglądu, dodam, że identyczne rodziny funkcjonowały także w „środowisku rodu Warszyckich”, których członkowie byli powiązani więzami rodzinnymi (pokrewieństwem i powinowactwem), a elementem łączącym była tutaj służba wojskowa w chorągwiach magnackich⁵⁶.

LOGISTYKA CHORĄGWI

Dysponujemy interesującym dokumentem dotyczącym szczegółów oraz wysokości finansowania chorągwi husarskiej Warszyckich. Pochodzi on z 2 maja 1676 r. i został wystawiony przez tegoż Stanisława w formie pokwitowania dla porucznika Jarosza Lipińskiego⁵⁷. Oficer otrzymał wówczas kwotę 12 tys. zł na potrzeby jednostki, dodatkowo 4 tys. zł dla siebie oraz 500 zł dla chorągwi – w sumie 16,5 tys. zł, więc poniżej średnich wydatków magnackich na akcję „husarzenia” dawnych jednostek pancernych.

⁵⁴ Zob. korespondencję Warszyckich i testament Stanisława (BJ, rkps 6951, k. 151–151 v.).

⁵⁵ Nagielski, *Chorągwie husarskie...*, s. 105–108.

⁵⁶ Hundert, *Chorągiew husarska...*, s. 128–132.

⁵⁷ BN, rkps 6649, *Pokwitowanie J. Lipińskiego*, Pilica, 2 V 1676, k. 212.

W latach 80. towarzysze husarscy mieli trudności w pozyskaniu dobrych zbroi, m.in. pełnomocnik Stanisława Antoniego Szczuki, niejaki Michał Gregorowicz, donosił patronowi, że we Lwowie nadal ich brakuje, toteż kupcy pojechali do Zamościa, aby nabyć kirysy po zmarłych towarzyszach. We Lwowie brakowało także zbroi „czeladnych”, przed kampanią 1685 r., ponieważ do miasta przyjechało wielu żołnierzy i wykupili wszystkie zbroje husarskie⁵⁸. Dodajmy, że uprzednie starania Szczuki o zakup zbroi husarskiej wspólnie z szyszakiem w Krakowie zakończyły się fiaskiem z racji nieuczciwości pewnego płatnerza⁵⁹. Zakup kulbaki i rzędu Szczuka musiał więc załatwić w Żółkwi przez miejscowego Żyda, któremu dano 100 czerwonych zł⁶⁰.

3. Towarzysz husarski w kirysie płytowym z szyszakiem, kopia i krótkim skrzydłem przymocowanym do naplecznika, fragment obrazu Martina Altomontego, *Elekcja króla Augusta II w 1697*, Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum

Możemy przypuszczać, że podobne problemy mieli również towarzysze husarscy Warszuckich, którzy już w maju 1676 r. otrzymali znaczną kwotę na wykonanie szybkiego i skutecznego „pohusarzenia”, zatem na modernizację i przebrojenie jednostki pancernej w husarską.

⁵⁸ AGAD, APP, sygn. 163a, t. 11, M. Gregorowicz do S.A. Szczuki, Lwów, 23 VII 1685, k. 879.

⁵⁹ *Ibidem*, t. 10, J.M. Szczuka do S.A. Szczuki, Kraków, 28 V, 4 VI, 10 VI 1684, k. 143, 473, 485.

⁶⁰ *Ibidem*, t. 11, NN do S.A. Szczuki, Kąkolewnica, 12 I 1685, k. 1191.

Porównywalne trudności mieli towarzysze oraz pocztowi husarscy w związku z koniecznością uzbrojenia się w „długą strzelbę”, czyli karabiny (muszkiety), o czym wspominał w swym liście Jan Gorzeński z 1687 r., podkreślając rozkaz hetmana Stanisława Jabłonowskiego przed kolejną kampanią turecką⁶¹.

Rachunki chorągwi husarskiej z 1654 r. wymieniają dwa rodzaje kopii – „towarzyskie” po 8 zł i „czeladne” po 5 zł, a ich ogólny koszt wyniósł wówczas 2141 zł (wraz z materiałem na proporce)⁶².

Brak informacji na temat „barwy” (czyli moderunku i koloru sztandaru) chorągwi husarskiej rodziny Warszyckich pozwala jedynie na pewne hipotezy, np. jednostka husarska biskupa Piotra Gembickiego w 1654 r. posiadała dwie chorągwie, których wartość oceniano wówczas na 286 zł i 9 gr, wliczając materiały, szkofię oraz prace malarza⁶³. Jednostka Warszyckich miała jedną chorągiew, zapewne z malowanym herbem Abdank, gdzie w tarczy czerwonej umieszczono tzw. łękawicę, czyli białą figurę „W”, zatem podstawowymi barwami chorągwi husarskiej były biel i czerwień, które dominowały również na proporczykach kopii towarzyskich w chorągwi Warszyckich.

Nie wiemy, czy „muzyka” (dobosze, trębacze itp.) Warszyckich miała własną barwę. Zapewne wzorem wielu chorągwi magnackich ubierano muzyków jednakowo, tak było we wspomnianej już chorągwi biskupa Piotra Gembickiego⁶⁴.

Szef chorągwi husarskiej pokrywał też wydatki związane z funkcjonowaniem jednostki w warunkach bojowych, np. Piotra Gembickiego kosztowało to w 1654 r. ogółem 155 zł 9 gr, a w skład tej kwoty wchodziły wydatki na zakup kilku wozów skarbnych i drabiniastych, rydli, motyk, łańcuchów, podków, lecz także łyżki do lania kul do ręcznej broni palnej, co określano jako „żelazo”⁶⁵.

Istotnym elementem logistyki chorągwi jazdy było również zaopatrzenie jej towarzyszy w żywność, jednak nie dysponując dokładnymi danymi dla husarii Warszyckich, posłużymy się przykładem identycznej chorągwi wojewody bełskiego Jana Kazimierza Zamoyskiego z 1690 r.⁶⁶. Jej zachowana „ustawa” obejmowała następujące pozycje na jednego konia: wóz siana, korzec owsa, korzec żyta, półkorca kapusty, korzec rzepy, wieniec cebuli, trzy kury, jedna gęś, siedem wozów drew, 10 korców

⁶¹ AGAD, APP, sygn. 162, t. 1, J. Gorzeński do S.A. Szczuki, Wilno, 23 II 1687, s. 405.

⁶² BJ, rkps 8842, *Rachunki chorągwi husarskiej Piotra Gembickiego*, Bożęcín, 9 X–8 XI 1654, k. 56 v.

⁶³ *Ibidem*, k. 56 v.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 57 – w 1654 r. kosztowało to biskupa kwotę 183 zł.

⁶⁵ *Ibidem*, k. 57.

⁶⁶ Druk: *Ustawa z Chorągwią Husarską Jmci Dobrodzieja*, Zamość [maj] 1690.

sieczki, dwa wozy słomy „pod konie”, a nadto: korzec jęczmienia i korzec hreczki, pół pościa słoniny, garniec masła, garniec oleju oraz ćwierć korca grochu. Namiestnik (Stanisław? Zawadzki) na każde święta dodatkowo otrzymywał: dwie ćwierci mięsa, 20 kur i 10 gęsi. Ogólna kwota przeznaczona na jednego konia wynosiła 47 zł i 6 gr.

Kwota 16,5 tys. zł wydatkowana na „husarzenie” chorągwi Warszawskiego mieściła się w dolnej granicy wydatków magnackich na jednostki husarskie, które w opinii historyków obejmowały kwoty rzędu 20–30 tys. zł. Sądzimy, że owi towarzysze jazdy zapewne dysponowali już pewnymi elementami, które zadecydowały o przyjęciu służby husarskiej (uzbrojenie i wyposażenie), lecz mieli także wypracowane tradycje bojowe, przesądzające o „husarzeniu” ich chorągwi. Hundert słusznie pisał również o możliwościach finansowych szefa jednostki i jego podkomendnych, które w poważny sposób wpływały na motywację zmiany kwalifikacji chorągwi pancernej na husarską i decydowały niewątpliwie o budowaniu przez magnata coraz wyższej pozycji społecznej w środowisku szlacheckim⁶⁷.

Warto wspomnieć, że w latach 90. XVII w. odnajdziemy przypadki zmiany kwalifikacji chorągwi husarskich. Fakt ten dotyczył jednostki szefostwa Wojciecha Urbańskiego, kasztelana wieluńskiego, która w końcu 1692 r. została przemianowana na chorągiew arkabuzerską Jerzego Gluzenappa⁶⁸, co wskazuje na podobieństwo w zestawie uzbrojenia husarii i arkabuzerii oraz na potrzebę dalszych badań w tym zakresie.

SZLAK BOJOWY CHORĄGWI

„Pohusarzona”, dawna chorągiew pancerna Stanisława Warszawskiego nie uczestniczyła w kampanii żurawińskiej 1676 r., gdyż na początku października dopiero maszerowała w kierunku Jarosławia i przybyła do Lwowa już po podpisaniu porozumienia polsko-tureckiego. Informuje nas o tym zapis w rejestrach popisowych chorągwi husarskiej Warszawskich, że „w tej ćwierci dla nieprędkiego wydania pieniędzy od Rzptej, z Brześnika [ob. Brześnica, wieś koło Tarnowa – przyp. M.W.] ruszyliśmy się 6 *men. Augusti* 1676, jako że województwa *neccesitatem* dotąd nie wzięliśmy, a tak bez ordynansu żadnego stanąwszy pode Lwowem, uchodząc po mil siedmiu i ośmiu, stamtąd po zawartych traktatach stanęliśmy na konsystencji determinowanej w Kunowie [dawne miasto w woj. sandomierskim – przyp. M.W.] i tam ta ćwierć ekspirowała”⁶⁹. Wytlumaczenie

⁶⁷ Hundert, *Husaria koronna...*, s. 256–258.

⁶⁸ B Czart., rkps 2699 [Księga hetmańska S.J. Jabłonowskiego, Lwów, 1692], k. 112.

⁶⁹ AGAD, ASW, dz. 85, sygn. 112, k. 175.

takiego postępowania jest proste. Z jednej strony nie zrealizowano asygnacji finansowych dla chorągwi, z drugiej – jej porucznik nie otrzymał odpowiednich poleceń, co przesądziło o nieobecności jednostki husarskiej Warszyckich na polach żurawińskich.

Redukcja wojska koronnego przyniosła zachowanie wszystkich chorągwi husarskich w kompucie, chociaż przy zmniejszonych stanach etatowych. W październiku lokowano je na kwaterach zimowych, a chorągiew Warszyckich, jak wiemy, „stała w Kunowie”⁷⁰.

Debiut bojowy chorągwi przypadł zatem na kampanię wiedeńską 1683 r. Dodajmy, że Warszycki deklarował zorganizowanie także chorągwi pancernej i regimentu piechoty niemieckiej, i chociaż pod koniec czerwca miał on poważne trudności w realizacji swoich projektów, to jednak wykonał te zobowiązania⁷¹. Chorągiew husarska otrzymała suplement w województwie krakowskim, ze skarbu cesarskiego zaś subsydium w kwocie 7140 zł, lecz następnie została włączona do królewskiego pułku Jana III i wraz z pozostałymi jednostkami w centrum szyku uczestniczyła w bitwie wiedeńskiej przeciw wojskom tureckimi⁷². 12 września wzięła udział w szarży kawaleryjskiej na pozycje sił tureckich, która zadecydowała o wielkim zwycięstwie wojsk sprzymierzonych.

Uczestniczyła także w kampanii żwanieckiej 1684 r., chociaż jeszcze w maju tegoż roku sam Warszycki miał obawy dotyczące skuteczności akcji mobilizacyjnej⁷³, jednak husaria miecznika ostatecznie towarzyszyła Janowi III w niefortunnej wyprawie nad Dniestr⁷⁴. W kampanii bukowińskiej w 1685 r. prawdopodobnie nie brała udziału, a w wyprawie mołdawskiej 1686 r. nadal należała do pułku jazdy królewskiej Jana III, walczyła z wojskami tureckimi oraz tatarskimi⁷⁵.

Chorągiew husarska Warszyckiego uczestniczyła w kampanii kamienieckiej 1687 r. Już w lipcu tego roku została popisana w obozie pod Jagielnicą⁷⁶, a potem towarzyszyła zgrupowaniu hetmańskiemu w walkach pod Kamieńcem. Brała też udział w następnych kampaniach wojennych 1688 i 1689 r.⁷⁷.

⁷⁰ Hundert, *Husaria koronna...*, s. 415.

⁷¹ J. Wimmer, *Wiedeń 1683. Dzieje kampanii i bitwy*, Warszawa 1983, s. 160, 205, 220, 222, 227.

⁷² Z. Hundert, *Organizacja husarii koronnej na kampanię wiedeńską 1683 roku*, w: „*W hetmańskim trudzie*”. *Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, red. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2017, s. 166–196.

⁷³ AGAD, APP, sygn. 163a, t. 10, M. Warszycki do S.A. Szczuki, Pilica, 26 V 1684, s. 605–606.

⁷⁴ M. Wagner, *Kampania żwaniecka 1684 roku*, Warszawa 2013.

⁷⁵ C. Chowaniec, *Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, Oświęcim 2015.

⁷⁶ B. Czart., rkps 2765, *Konnotacja popisu wojska JKM i Rzptej kawaleri die 20 july pod Jagielnicą*, s. 81.

⁷⁷ M. Wagner, *Kampania kamieniecka 1688 roku*, w: *Jarżmo Ligi Świętej? Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1684–1696*, red. D. Milewski, Warszawa 2017, s. 187–212.

Husaria Michała nadal występowała w kompucie 1690 r.⁷⁸, obok chorągwi pancernej i regimentu pieszego utrzymywanych przez magnata. Jednostki te uczestniczyły w niefortunnej wyprawie mołdawskiej wojsk Jana III w 1691 r.⁷⁹

Na początku 1693 r. chorągiew husarska Warszyckiego wciąż znajdowała się w królewskim pułku jazdy i wraz z pozostałymi jednostkami przeznaczono ją do partii regimentarza Andrzeja Ścibora Chełmskiego, z główną kwaterą w Glinianach⁸⁰. Natomiast już w czerwcu 1694 r. przydzielono ją do partii tegoż regimentarza, która stacjonowała w rejonie Rohatyna⁸¹.

Dodajmy, że husaria Warszyckiego zmagiała się, jak cała ówczesna jazda, z wieloma problemami, m.in. finansowymi, mobilizacyjnymi i organizacyjnymi, a ponadto taktycznymi, spowodowanymi zmianą uzbrojenia (częściowe zastąpienie kopii bronią palną) czy trudnościami w boju (z bardzo mobilnymi czambułami tatarskimi)⁸².

Z lat 80. i 90. XVII w. odnajdziemy już mniej informacji o interesującej nas jednostce husarskiej, np. w grudniu 1689 r. koło wojskowe armii koronnej protegowało Dobrogosta Majeckiego, towarzysza husarskiego Warszyckiego, do nobilitacji za poniesione zasługi wojenne⁸³, lecz posłowie zgromadzeni na sejmie warszawskim w 1690 r. nie przyjęli propozycji wojskowych. Zapewne wspomniany towarzysz odznaczył się w walkach z Tatarami pod Kamieńcem Podolskim lub schwytał dużą grupę jeńców, jak to było w przypadku kapitana De Friesena z regimentu piechoty Warszyckiego, który w 1696 r. stacjonował na załodze w Suczawie⁸⁴.

Chorągiew husarska Warszyckich istniała w kompucie koronnym ponad 20 lat, zwłaszcza w czasie wzmożonych działań wojennych z wojskami tureckimi i tatarskimi za panowania Jana III. Warszyccy posiadali również chorągiew pancerną i regiment piechoty, które też funkcjonowały w okresie zmagania polsko-tureckich, jednak to właśnie chorągiew husarska, typowa dla struktur pozostałych jednostek magnackich, prezentowała wysoki splendor rodu Warszyckich i decydowała o statusie społecznym i politycznym całej rodziny senatorskiej.

⁷⁸ B Czart., rkps 2562, *Komput wojska koronnego w 1690 r.*, s. 1.

⁷⁹ P. Smolarek, *Kampania mołdawska Jana III roku 1691*, opr. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2015.

⁸⁰ B Czart., rkps 2699, *Dyspozycja wojska JKM i Rzętej na partie*, Lwów, 8 V 1693, k. 122–123.

⁸¹ *Ibidem*, *Konnotacja chorągwi pod komendą jmp. chorążego sandomierskiego*, Lwów, 11 (?) VI 1694, k. 208–208 v.

⁸² Hundert, *Husaria koronna...*, s. 70–75.

⁸³ B Czart., rkps 2679, *Konnotacja kompaniej i oficcyjerów [...] na sejmie Anno 1690 przypadający*, s. 171.

⁸⁴ *Ibidem*, rkps 1949, *Rachunki hetmana S.J. Jabłonowskiego*, Lwów, 14 V 1696, s. 95.

Dzieje chorągwi husarskiej Warszyckich mogą stanowić przykład kierunku przyszłych badań historyczno-wojskowych, które w konsekwencji przyniosą opracowanie historii pozostałych jednostek husarskich i pancernych, te zaś złożą się na rzetelną syntezę dziejów jazdy polskiej w XVII w.

Marek Wagner

THE HUSSAR BANNER OF STANISŁAW AND MICHAŁ WARSZYCKI *in 1676–1697*

Abstract

The article describes the genesis, organisation and combat route of the hussar banner of Stanisław and Michał Warszycki in 1676–1697, referring to the neglected in our historiography issues of military genealogy dealing with the history of individual units. First, the article analyses the preserved source documents, including recruitments writs (Polish sing.: *list przypowiedni*), troops registers and accounts of the selected hussar banner; next, it describes the political, social and financial careers of its leaders: Stanisław and Michał Warszycki of the Abdank coat of arms, paying attention to their high position in the contemporary elites of the Commonwealth.

The core of the unit was the armoured banner of Stanisław Warszycki, organised in 1673, which changed its organisational status as a result of the increased number of hussars and functioned within the Crown *Komput* army until 1697. Next, the quantity and organisation of the hussar banner are described, with particular emphasis on the analysis of social, national and financial structures of 29 companions, serving in 1681. It was mainly middle nobility from Krakow, but also Łęczyca and Sieradz regions, from among the clientage of the Warszycki family. Their family alliances and military traditions were also identified, confirming the conclusions already known in the literature on the subject about the “patron-client” system in the community of Crown soldiers of the seventeenth century. Next, the logistics activities and the “battle route” of the Warszyckis’ hussars are described. At the end of the study, attention is paid to the importance of research in the field of military genealogy which could make it possible in the future to prepare a synthesis of the history of Polish cavalry in the old-Polish era.